

Boekbesprekingen

Eugene V. Schneider, Industrial sociology. The social relations of industry and the community. New York, 1957. 559 pages.

De indrukwekkende activiteit op het gebied van de industriële en bedrijfs sociologie is blijkbaar moeilijk samen te vatten: het werk van Schneider behoort tot de zeldzame pogingen hiertoe. Helaas is de poging maar ten dele gelukt en is het resultaat niet bevredigend.

De opzet was zeker niet slecht. Schneider begint met een hoofdstuk, waarin hij zijn (op Parsons gebaseerde) begrippenkader goed uiteenzet, en aankondigt zijn materiaal daarin te gaan onderbrengen. Dit nu is maar zeer ten dele gelukt. Weliswaar manipuleert hij ijverig het rolbegrip (met name in deel II), maar van sociale processen en systemen horen we nagenoeg niets. Het verschijnsel groep komt alleen ter sprake in een vijftiental bladzijden (p. 186 vv.), maar geheel onder de titel van de *informele arbeidsgroep*. In de meeste hoofdstukken komt er van de theoretische uitgangspunten nog minder terecht. Eigenlijk is alleen in deel II — handelend over „the social structure of industry” (p. 75-203) een gooi in die richting gedaan: de behandeling van „trade unionism” (deel III, p. 207-349) en van „industry and society” (deel IV: p. 353-499) volgt geheel eigen wegen, vaak uitermate sterk descriptief getint (zie hfdstn. 10, 11 en 19 b.v.).

Ook een andere gelukkige gedachte van Schneider, n.l. een *industriële* sociologische in plaats van een *industriële bedrijfs* sociologische aanpak te beproeven, komt niet uit de verf. De zeer uitvoerige behandeling van de vakbeweging staat nagenoeg los naast die van het bedrijf, en de hoofdstukken over de relatie tussen industrie en gezin, staat, stad en mobiliteit lopen nogal eens uit op verhandelingen die met de industrie weinig te maken hebben. Het ergste is evenwel, dat de behandeling van deze onderwerpen vaak zo weinig sociologisch is.

Tenslotte is het irritant, dat Schneider uitsluitend Amerikaanse toestanden behandelt. Hij kondigt dit weliswaar op pag. 1 aan, maar de vraag blijft, waarom hij dit dan ook niet in de titel tot uitdrukking brengt. Bovendien gaat hij allermintst vrijuit, waar hij theoretisch

en analytisch bezig is en ook dáár bij een beperkt Amerikaanse aanpak blijft staan. Er is over „Theories of labor movement” (p. 331-349) in de Europese landen nog wel iets anders gezegd dan Schneider in dit magere hoofdstukje voorgeeft. Dat de industriële sociologie met het Hawthorne-onderzoek begon (p. 186), hebben we allengs als een onuitroeibaar Amerikaans misverstand geleerd te accepteren, maar dat in het slothoofdstuk „Industrialism and social change” het marxisme in een voetnoot wordt afgedaan (p. 494), is een bewijs van incompetentie.

Het boek bevat niettemin tal van geslaagde paragrafen en verschillende feitelijke hoofdstukken zijn informatief van waarde. Het is helder geschreven in een ietwat vlakke stijl, die het lezen niet vergemakkelijkt. Het is fraai uitgegeven.

J. A. A. VAN DOORN

Bazen in de industrie; een onderzoek naar selectie, opleiding en taak van de baas in de Nederlandse industrie. Uitg. van Contactgroep Opvoering Productiviteit, 1959.

De lezer, die de raad van de staf der samenstellers van dit boek opvolgt en begint met het laatste hoofdstuk, wacht een verrassing. De voorzitter van de staf, Prof. A. D. de Groot, beschrijft hierin welke moeilijkheden de samenwerking tussen de zes aan het onderzoek deelnemende instituten ontmoetten, hoe de probleemstelling werd ontwikkeld en gemodificeerd, en welke lering voor de praktijk hieruit kan worden getrokken. Iets dergelijks treft men bij rapporteringen van onderzoekingen gewoonlijk niet aan. Hoewel men natuurlijk weet of vermoeden kan, dat dergelijke werkzaamheden niet glad kunnen verlopen, is een case-study in deze zeer leerszaam, niet het minst voor hen, die verlangend naar de resultaten, geneigd zijn snel „te beginnen”.

De probleemstelling van het rapport omvat 3 punten:

- a. wie zijn de bazen (opleiding, selectie, attitudes tegenover hun taak en opleiding)?
- b. welke inhoud hebben de bazenfuncties?
- c. hoe vervullen de bazen hun taak?

De methodiek van het onderzoek, waarvan de

uitvoering onder leiding stond van Dr. Daniëls, kan de lezer op de voet volgen.

De bij de taakwaardering gevolgde methodiek biedt waardevolle gezichtspunten en een hoge graad van vergelijkbaarheid via de puntentoe- kenning in commissie, het in rangorde plaat- sen van taken en het vastleggen van de ge- hanteerde normen in zwaarteformules.

De puntentoeckenning aan de criteria van ieder taakaspect, met name de spreidings- breedten van de „ruwe scores“, benevens het gebruik van afweegfactoren worden de lezers waarschijnlijk niet geheel doorzichtig.

De persoonsbeoordeling kwam tot stand onder begeleiding en met toelichting van de interviewer-onderzoeker, die een uiterst verantwoorde taak had, wanneer men bedenkt, dat het gaat om het verkrijgen van vergelijkbare oordelen over 500 bazen uit 84 bedrijven, met meer dan 100 beoordelaars. In een apart hoofdstuk wordt de invloed van een aantal factoren, die de objectiviteit en de vergelijkbaarheid van de beoordeling verstoren, onder de loupe genomen. Tot troost van personeelfunctionarissen in bedrijven moge dienen, dat ook deze onderzoekers de constante fouten en halo-effecten (natuurlijk) niet geheel baas konden worden. Terloops zij opgemerkt, dat ik de uitspraak op blz. 80, waar de personeelchef tot de „ideale“ beoordelingscommissie zou behoren, met een vraagteken voorzie.

Zeker in grote bedrijven kan de personeelchef beter de rol vervullen, die in deze studie de onderzoeker-interviewer op zich nam.

In een 8-tal hoofdstukken en een omvangrijk cijfermateriaal zijn de resultaten van het onderzoek neergelegd. Het is ondoenlijk deze resultaten hier de revue te laten passeren.

Een enkele willekeurige greep:

De gemiddelde leeftijd van bazen bij benoe- ming in de eerste leidinggevende functies was 32,1 jaar.

50% van de onderzochte bazen had vaktech- nisch onderwijs genoten. Slechts 16% had bovendien een bazencursus gevolgd!

T.a.v. de bazenbijscholing acht het rapport de nazorg nog essentiëler dan de cursus zelf. 59% van de bazen meende, dat zij onvol- doende werd ingelicht over de situatie van het bedrijf.

Interessant zijn de cijfers over de selectie. Jammer echter, dat het rapport zo summier spreekt over het feit, dat 29% van de bazen van buiten het bedrijf werd aangetrokken.

Hier liggen nog enige gevoelige vragen: hoe en uit welke groep werden zij geselecteerd? Hadden zij speciale capaciteiten? Hoe was hun verhouding tot hun groep ondergeschik- ten?

Tenslotte wordt in 2 interessante hoofdstuk- ken gegeven resp. een signalering van bij- scholingsbehoefte aan de hand van bedrijfs- doorlichtingen en enkele meer kwalitatieve schetsen van bazen en hun functies.

Uit deze korte aantekeningen moge blijken, dat het bedrijfsonderzoek is verrijkt met een qua methode en qua resultaten belangrijke en uitgebreid gedocumenteerde studie.

E. MEERUM TERWOGT.

D. E. Krantz en E. V. W. Vercruisse: De jeugd in het geding. Uitgave: De Bezige Bij, Amsterdam 1959, 175 blz.

De directe aanleiding tot het onderzoek, waar- van in dit boek verslag wordt gedaan, was het optreden van het jeugdige publiek tijdens een jazz-concert van Lionel Hampton in de Apollohal te Amsterdam. Door gebrek aan fondsen voor een breed opgezet ondervra- gingsonderzoek en doordat zich in diezelfde tijd de gelegenheid voordeed, een observatie- studie te maken van een in 1956 opgerichte rock 'n roll-club (in Leiden), werd de waar- neming van het gedrag en de mentaliteit van de jeugd binnen het verband van deze club centraal gesteld (5). Alvorens het verslag van deze waarneming weer te geven, wordt de berichtgeving omtrent het optreden van de jeugd tijdens diverse jazz-concerten geanaly- seerd en als onbetrouwbaar afgewezen. Boven- dien wordt door de schrijvers op duidelijke wijze aangetoond dat „publiciteit een werk- zame stimulans is voor het te voorschijn roe- pen van een collectief optreden“ (31).

De analyse van de gebeurtenissen tijdens en na afloop van jazz-concerten en van de ver- toning der film „Rock around the Clock“ toont echter aan dat dit collectief optreden nog geen bevestiging vormt van het stereotiepe beeld van de tegenwoordige jeugd. Slechts in extreme situaties reageert een deel van de jeugd zoals dit beeld doet verwachten (34). In het tweede hoofdstuk stellen de schrijvers de vraag of het jeugdprobleem een modern verschijnsel is. Een uitvoerige verkenning in de historie leert hun dat de door Prof. Dr. J. H. van den Berg ontwikkelde gedachte, dat het tijdperk van de psychische volwassenwording

in onze cultuurkring een recent verschijnsel zou zijn, onhoudbaar is. En aan het einde van het boek lezen we dan: „De moeilijkheden die de huidige jeugd veroorzaakt, schijnen de onderzoekers van geen andere aard dan adolescenten van alle tijden hebben opgeleverd: zij zijn uitvloeisels van een psychisch ontwikkelingsproces en niet van een maatschappelijke evenwichtsstoornis” (144).

Vóór deze conclusie vinden we echter het verslag van het onderzoek van de dansclub „The Rolling Rock”. Zowel de resultaten van de observatie als die van de gehouden enquête geven ons een beeld van deze jeugd, een beeld dat sterk afwijkt van hetgeen „men” zou verwachten.

Vanzelfsprekend leiden dergelijke resultaten tot de vraag naar de representativiteit, een vraag die de schrijvers ook stellen (74 e.v.). Het antwoord hierop heeft ons niet volledig kunnen overtuigen. Inderdaad moest het onderzoek zich uitstrekken „tot die (kleine) groepen, die — zij het dan in bijzondere omstandigheden — een afwijkend gedrag vertonen en min of meer samenhangen” (75). En het was daarom een gelukkige omstandigheid dat aanvankelijk de leden bleken te behoren tot de groepen, die de kernen hadden gevormd van ongeregelde activiteit tijdens het jazz-concert in de Stadsgehoorzaal (72). Toch blijkt nog $\pm 40\%$ der geënquêteerde jongeren nooit een jazz-concert te hebben bezocht. Belangrijker is dat van het totaal aantal personen dat deze dansclub heeft bezocht er slechts $\pm 38\%$ is geënquêteerd, hetgeen grotendeels te wijten is aan het verloop in het ledental. Ondanks de door de schrijvers genoemde argumenten lijkt ons een selectie in twee opzichten niet uitgesloten: enerzijds van de geënquêteerden t.o.v. de gehele groep, anderzijds van de laatste t.o.v. het „Leidse potentieel”.

Overigens staat wel vast dat de schrijvers een deel van die jongeren bereikt hebben, die men als nozems kwalificeert. En daarom geloven we niet dat de waarde van deze studie door een eventueel onvoldoende representativiteit geschaamd wordt. Het doel van dit onderzoek was immers: „een kritische beschouwing te leveren van bestaande probleemformuleringen door hen met empirische gegevens te confronteren. Daarachter ligt de wens op deze wijze tot een adequater formulering van het probleem te komen” (73). Terecht sluit het boek dan ook met een herformulering van

het probleem. Zo gezien vormt dit actuele boek ongetwijfeld een belangrijke bijdrage voor een juist inzicht in de hedendaagse jeugd.

G. DEKKER.

Remy C. Kwant, O.S.A., Philosophy of Labor, Duquesne University, Pittsburgh, Ed. E. Nauwelaerts, Louvain, 1960.

Kwant is in ons land een der weinigen, die tot een wijsgerige doordiening van de arbeid zijn gekomen. Hij is ertoe gebracht door de Franse existentialist Merleau-Ponty, die hij (zoals men dat bij katholieken tegenwoordig vaker ziet) een eindweegs volgt en aan wie hij voor de hele „encadrering” van het probleem veel verschuldigd is, maar wiens mensopvatting van de zijne natuurlijk toch op essentiële punten afwijkt. „Philosophy of Labor” bestaat uit de tekst van een aantal door de schr. aan de Duquesne University te Pittsburgh in 1959 gehouden voordrachten, waarin hij zijn denkbeelden, neergelegd in „Het arbeidsbestel” en „De ontmoeting van wetenschap en arbeid” meer in den brede en meer systematisch uitwerkte. K. heeft zich veel van wat wij in een algemene zin de existentialistische visie op mens, leven en wereld kunnen noemen eigen gemaakt en hij ziet de arbeid in het licht van het paradoxale karakter van het menselijke bestaan, dat hierin de spanning van vrijheid en dwang tot uitdrukking komt. De arbeid raakt de mens niet uiterlijk, maar wezenlijk omdat hij door en in de arbeid zowel de wereld „beschikbaar maakt” als zichzelf uitdrukt en verwerkelijkt. De paradoxie is, dat hij zich, naarmate de wereld beschikbaarder wordt als het domein van zijn vrijheid, tegelijk meer ter beschikking moet stellen. In het middelpunt van Kwants boek staat de marxistische arbeidsfilosofie, waarvoor hij veel waardering heeft, maar die hij tenslotte verwerpt, omdat zij z.i. het hele menselijke bestaan tot arbeid reduceert. Het is jammer, dat de schr., over Marx sprekende, niet duidelijker laat uitkomen hoeveel deze juist als filosoof van de arbeid verschuldigd is aan Hegel, die hij zelf als de eerste beschouwt, die de arbeid als „das Wesen des Menschen” heeft opgevat. Juist hierover heeft de laatste decennia een rijke literatuur het licht gezien, waarnaar vrijwel elke verwijzing in dit boek ontbreekt. K. neemt het marxisme hoogst ernstig en meent, dat de implicaties ervan alleen kunnen wor-

den gekeerd door er iets beters tegenover te stellen. Enerzijds moet de volledige vereenzelving van mens en arbeid, die naar zijn mening (maar het is een verkeerde mening en de schr. zij herlezing van hoofdst. 48 van *Das Kapital* — boek III — in dit verband aanbevelen) in het marxisme besloten ligt, ongedaan worden gemaakt, anderzijds kan het alternatief niet de op het winstmotief gebaseerde materialistisch-kapitalistische arbeidsorde zijn. Wat dan wel? Een „democratic labor organization”, het onderwerp van het laatste hoofdstuk. Hij onderscheidt in dit verband twee soorten arbeid, de productieve en die van de dienstverlening. Als gevolg van de automatisering ziet hij het aantal van de bij de eerste soort betrokkenen drastisch af- en dat van de bij de tweede soort betrokkenen toenemen. De uit productieve arbeid verkregen winsten moeten zo hoog worden, dat daaruit de kosten van de arbeid als sociale dienstverlening kunnen worden bestreden (op de onevenredigheid tussen goederen- en dienstenproductie in de V.S. wordt ook door Amerikaanse economen gewezen) en schr. kan niet inzien hoe dit bereikbaar zou zijn in een economisch systeem „mainly based on private enterprise”. Van de productieve arbeid zal dus moeten worden gevergd, dat zij niet alleen of in de eerste plaats voor zichzelf, maar voor de samenleving functioneert. Het is een eis, die van de samenleving zelf aan de arbeid uitgaat en terecht, omdat de betekenis van de samenleving voor de productieve arbeid tot dusver is miskend, behalve als garant van de individuele ondernemersvrijheid. „All aspects of man's civilized life are the fruit of social evolution, and it was society which also made possible the present industrial production. There is no injustice, therefore, in society professing to have a claim on industrial production”. (151). Bekende klanen, maar door deze schr. in een originele „setting” ten gehore gebracht.

R. F. BEERLING.

George Simpson, Sociologist Abroad, The Hague 1959, 190 pp. (Martinus Nijhoff).

Iedere student in de sociologie zou eigenlijk eens een stage in het buitenland moeten kunnen doen. De socioloog in het buitenland is zich soms meer dan de gewone reiziger of toerist bewust van die eigenaardige spanning tussen meedoen en afstandnemen, participeren

en observeren. Situaties en rollen liggen altijd net even anders dan thuis, de gewone dingen (wat Groenman wel eens noemde 'het betalen met kwartjes en dubbeltjes') worden eerder opgemerkt en lijken wel eens belangrijker dan ze werkelijk zijn. Wij danken boeiende, belangrijke of alleen maar amusante studies aan dit buitenslands-gaan van sociologen: of het nu Le Play was, destijds in Rusland, Max Weber, Geoffrey Gorer of onze eigen wereldreiziger in China of Jolles in Wenen, Ellemers in Israël, Kruijer in West-Indië of Ishwaran in Nederland!

En nu verschijnt dit boek van George Simpson — een auteur die velen van ons tijdens zijn verblijf in Nederland hebben leren kennen als een scherp waarnemer, een humoristisch spreker en een socioloog die wars is van de orthodoxie der gevestigde scholen. Wat zal hij over zijn verblijf in Engeland, Nederland en Scandinavië hebben mee te delen? Wie met deze vragen het boek van Simpson opneemt, zal bemerken dat de titel niet geheel de inhoud dekt. Het betreft hier geen buitenlands journaal, geen 'sociologist's notebook', doch de colleges welke door Simpson als gasthoogleraar te Leiden zijn gegeven. Als onderwerp hiervoor werd gekozen 'Issues in American Sociology': een inleiding dus in de hedendaagse Amerikaanse sociologie, ditmaal gezien door de bril van een man, die zich in zijn boek wel identificeert met de randfiguren in de sociale wetenschap:

„So there are some sociologists who are not only marginal men in society but there are also — *I would say must be* — some sociologists who are even marginal men inside sociology” (p. 174).

Simpson plaatst zichzelf in de groep, welke door hem wordt aangeduid als de 'social-problems people': voorstanders van een individualistisch-humanitaire 'sociologie engagée', wars van wat genoemd wordt het collectivistische neutralisme van de functionalistische school, waarmede Simpson niet erg ingenomen blijkt. Bij de behandeling van de diverse 'issues' — welke overigens vrij willekeurig gekozen zijn, en die op typische college-manier worden besproken — spreekt de auteur zich bovendien herhaaldelijk uit voor een sociologie, gebaseerd op een beter inzicht in de menselijke dynamiek, waarvoor hij een 'dynamische psychologie' noodzakelijk acht. Hiervoor kiest hij de, zich in Amerika op eigen wijze ontwikkeld hebbende psychoanalyse.

Het boek begint met een kort overzicht van de ontwikkeling der Amerikaanse sociologie. Een dergelijk beknopt overzicht kennen wij reeds in het boekje van Roscoe en Gisela Hinkle (*The Development of Modern Sociology*, New York 1954), welk werkje bovendien goed gedocumenteerd is. Simpson (die in Leiden niet over alle bronnen kon beschikken) heeft afgezien van voetnoten en verwijzingen, wat de naslagwaarde van het boek wel enigszins vermindert.

Na de bespreking van een aantal methodologische vraagstukken volgen enkele capita selecta en een slotbeschouwing over de socioloog, zijn opvattingen en waarden, zijn rol in de samenleving en de betekenis van de wijsbegeerte voor de sociologie. Het is vooral in dit laatste gedeelte dat wij de eigen opvattingen van Simpson het beste leren kennen. Hier ook vinden we de aardigste opmerkingen over zijn ervaringen met Nederland en de Nederlandse sociologie. Simpson meent een 'Nederlandse ideologie' te kunnen onderkennen, gekenmerkt door een zeker fatalisme en een grote mate van 'decency'. Vooral dit laatste belemmert een dieper onderzoek in bepaalde vraagstukken: echtscheiding, het geboortecijfer, geboorte-beperking, bevolkingsdruk, verzuiling en jeugdcriminaliteit. Een schoon visioen stelt Simpson ons reeds voor ogen „The Dutch sometimes look longingly to the Golden Age of the 17th century. Perhaps it might be worth their while to look forward to the Golden Age of Dutch Sociology.”

Ook hier toont de auteur zijn positie temidden van de 'socialproblems people': is de sociologie in ons land niet allereerst gebaat bij een ontwikkeling naar een nauwkeuriger analytisch wetenschapssysteem, zoals Van Doorn en Lammers in hun nieuwe boekje opmerken? Samenvattend: het boek van Simpson brengt ons, ondanks zijn prettige stijl van schrijven, weinig nieuws. De behandeling van de diverse onderwerpen is beknopt en vluchtig (hoe kan het ook anders op een college!). De naslagwaarde is gering, omdat elke verwijzing naar de desbetreffende literatuur ontbreekt. De slotbeschouwing bevat aardige fragmenten, doch gaat als geheel weinig in de diepte. Het boek lijkt ons bijzonder geschikt om eens in handen te geven van studenten van omstreken het derde jaar.

Het werk is opgedragen aan de Leidse Universiteit het Sociologisch Instituut, prof. Van Heek, zijn faculteit en staf, en de studenten

in de sociologie te Leiden. Voor degenen, die het genoeg hebben gehad met George Simpson kennis te maken, zijn voordrachten zelf bij te wonen, is het bezit van dit boek een kostbare herinnering aan deze vriend van Nederland.

D. C. J. VAN PEYPE.

J. G. Kemeny, H. Mirkil, J. L. Snell & G. L. Thompson, Finite Mathematical Structures. Prentice Hall, Englewood Cliffs, N. J., 1960.

In het algemeen kunnen wij zeggen dat de toepassing van de wiskunde in de sociologie op tweeërlei wijze plaats vindt. Allereerst komen we de wiskunde tegen in wat ik de onderzoektheorieën zou willen noemen, dat wil zeggen de theorieën welke dienen ter fundering van methoden en onderzoekstechnieken.

Tot deze categorie kunnen we o.a. rekenen de statistiek, de factoranalyse, de schaaltheorie en voor een belangrijk deel ook de gedurende de laatste jaren tot ontwikkeling gebrachte decisionproces-analysis.

Naast de onderzoektheorieën kunnen wij onderscheiden de verklaringstheorieën, dat zijn de theorieën welke ons inzicht pogen te geven in de sociale verschijnselen en hun ontwikkeling. Hoewel deze theorieën in aanzienlijk geringere mate van de wiskundige mogelijkheden gebruik maken (tot nog toe gebruik *kunnen maken!*) zijn er toch ook hier aanwijzingen van een groeiende mathematische invloed (pogingen om de informatietheorie toe te passen bij de verklaring van sociale processen; speltheoretische benadering van het conflictverschijnsel).

Het hier te bespreken boek van Kemeny *cs.*, geeft voor beide zojuist onderscheiden typen van theorieën voor zover deze de wiskunde benutten, de noodzakelijke mathematische voorbereiding, zodat de degene die dit werk bestudeert heeft, niet hulpeloos behoeft te staan tegenover de moderne research-technieken — hulpeloos niet in de zin van niet-kunnen-toepassen, doch in de betekenis van niet-weten-waarom men bepaalde handelingen uitvoert.

In de eerste twee hoofdstukken van het werk worden de nodige begrippen (zoals relatie, functie, verzameling, klasse) besproken en vindt men ook een overzicht van de symbolische logica. Hoofdstuk III dat tot titel draagt „Probability Theory”, biedt een grondslag voor de statistiek.

De voor de factoranalyse onontbeerlijke line-

aire algebra en matrixanalyse vormen de inhoud van hoofdstuk IV.

Wie zich met decisionprocesses, speltheorie of lineaire programmering wil bezighouden, vindt de wiskundige benodigdheden daartoe in hoofdstuk V.

De beide overige hoofdstukken geven enkele onderwerpen die nodig zijn om iets van informatietheorie en de voortgezette statistiek te begrijpen.

Bij de niet-mathematische lezer kan allicht de indruk ontstaan dat er op tal van evident schijnende aangelegenheden te lang wordt voortgebordurd (vooral in hoofdstuk I en II). Men vergeet evenwel niet dat tal van dingen die psychologisch gemakkelijk zijn te verteren en vanzelfsprekend lijken, dit vanuit logisch standpunt allerm minst behoeven te zijn. Omgekeerd komt het veel voor dat wat logisch elementair en simpel is, psychologisch zwaar te verwerken valt.

Dank zij de voortreffelijke didactische opzet die, zoals zovele Amerikaanse studieboeken, ook dit werk kenmerkt, is het voor zelfstudie zeer wel geschikt. Kennis van analyse wordt niet vereist en de weinige paragrafen die er toch gebruik van maken, kunnen zonder bezwaar worden overgeslagen.

De eerste uitgave van dit boek bevatte de stof van een wiskundecursus voor studenten in de biologie en de sociale wetenschappen. De hier besproken tweede uitgave is uitgebreider en bevat ook onderwerpen die hoofdzakelijk van belang zijn voor exactwetenschappelijke studenten.

Voorbeelden en opgaven echter zijn ontleend aan beide wetenschapsgebieden.

P. VALKENBURGH

Streek-zelf-onderzoek Thorn. Rapport ten behoeve van het maatschappelijk opbouwwerk in het Dekenaat Thorn, door H. A. J. de Kok en Dr. W. A. C. Zwanikken. Publicatie nr. 1 Katholieke Sociale Academie, 100 blz. Sittard 1959.

Dit rapport geeft ervaringen en resultaten van een streek-zelf-onderzoek van het Limburgse Dekenaat Thorn. Het onderzoek werd uitgevoerd door vier stagiaires van de Sociale Academie te Sittard onder leiding van enkele stafdocenten. Publicatie van het rapport geschiedt met de bedoeling hiermede een eigen bijdrage te leveren aan de methodiek van het

maatschappelijk opbouwwerk. Dit initiatief is op zichzelf reeds prijzenswaardig!

Bijzonder te waarderen valt de zorgvuldige voorbereiding van het onderzoek en de tot in kleine onderdelen uitgedachte methodiek.

Hieraan is het ongetwijfeld te danken, dat het gehele onderzoek met bronnenstudie, uitwerking van statistisch materiaal, enquêtering, hearings, interviews en het werken met een groot aantal discussie-groepen in het korte tijdsbestek van ± 6 maanden voltooid kon worden. In zijn beknopte omvang geeft dit lezenswaardige boekje een duidelijk beeld van wat er bij een systematisch en verantwoord opgezet streek-zelf-onderzoek al zo komt kijken. Door een weloverwogen uitbalanceren van de voordelen en bezwaren van deze vorm van sociaal onderzoek heeft men getracht zowel recht te doen aan de eisen van een wetenschappelijk verantwoord onderzoek, als tegemoet te komen aan de wens hierin de bevolking op intensieve en activerende wijze te betrekken. In beide pogingen is men geslaagd. Wanneer er, ondanks de grote waardering, die wij voor deze vereende poging van leerkrachten en leerlingen op dit nieuwe terrein van maatschappelijk werk hebben, toch enkele critische opmerkingen te maken zijn, dan gelden deze vooral de beleidsadviezen. Zo wordt men enerzijds getroffen door het nog wat gebrekkelijk op elkaar afgestemd zijn van onderzoek en beleidsproblematiek, anderzijds door een zekere beperktheid van blik, die soms zelfs met een variatie op een gangbaar begrip als „schaalverkleining“ aangeduid zou kunnen worden. Wat het eerste punt betreft bestaat er een zekere discrepantie tussen het uitgebreide sociografische materiaal en de bruikbaarheid daarvan voor het beleidsadvies, dat er dan ook, na al deze cijfers en feitelijkheden wat magertjes afkomt, zodat de vraag rijst of hier nog niet een belangrijke schakel tussen onderzoek en beleid ontbreekt, n.l. de toegepaste kennis van middelen en mogelijkheden om in geconstateerde behoeften te voorzien. Hier begint namelijk pas het eigenlijke maatschappelijk opbouwwerk, waarin het onderzoek slechts een bepaalde fase vertegenwoordigt.

Wat het tweede punt betreft valt het op, dat men weinig aandacht geschonken heeft aan hulpbronnen van buitenaf en aan de invloed van het economische, planologische en stedenbouwkundige beleid. Dit geldt bijvoorbeeld ten aanzien van het inschakelen van deskundigen, die niet uitsluitend binnen het dekenaat

gezocht behoeven te worden en niet uitsluitend binnen de sfeer van het maatschappelijk werk. Bepaald opvallend is de onbetekenende plaats, die bijvoorbeeld in het organisatieschema aan de overheid, bij de verdere sociaal-culturele ontwikkeling is toegedacht.

Hierbij moet echter in aanmerking worden genomen het feit, dat de opdracht een zekere beperking inhield, deze beoogde een advies aan een levensbeschouwelijk orgaan voor maatschappelijk werk. De erkenning, dat aan deze opdracht op voortreffelijke wijze werd voldaan behoeft echter niet uit te sluiten, dat men in dit werkje „als bijdrage tot de methodiek van het maatschappelijk opbouwwerk” op sommige punten de mogelijkheden gaarne wat ruimer gesteld had willen zien. Het gaat er immers bij het maatschappelijk opbouwwerk (volgens de auteurs) om, „de samenleving meer leefbaar te maken in de ruimste zin van het woord”.

J. BOER

De provinciale indeling van de IJsselmeerpolders, Dr. A. Blaauboer, Ir. Elze F. van den Ban en Drs A. J. Venstra. Publicaties van de Stichting voor het bevolkingsonderzoek in de drooggelegde zuiderzeepolders, Nr. 25 (Amsterdam, 1960).

De geograaf Fawcett heeft in 1917 voorgesteld om Engeland in te delen in twaalf provincies. Zijn boek „Provinces of England” beleefde dit jaar een herdruk¹⁾, hoewel Engeland het nog steeds zonder provincies moet stellen. Ongeveer tegelijkertijd met deze herdruk verscheen het besproken werk, met een pleidooi voor de instelling van een twaalfde Nederlandse provincie. Een ambtelijke commissie, ingesteld door de Dienst der Zuiderzeewerken, de Directie van de Wieringermeer (Noord-oostpolderwerken) en de openbare lichamen „de Noordoostelijke Polder” en „Zuidelijke IJsselmeerpolders” gaf hiermede vorm aan „Zuiderzeelandse” gevoelens ten gunste van een eigen provinciaal onderdak. Behalve onder degenen, die de polders „maken”, schijnt onder de bewoners van de Noordoostpolder sterk de wens naar een twaalfde provincie te leven. Hoofdstuk I van het rapport geeft argumenten tegen aanhech-

ting van de polders bij één van de bestaande provincies (behalve voor de Wieringermeer die geruisloos verhollandst is). In hoofdstuk II worden de voordelen van het (op de duur) vormen van een twaalfde provincie uiteengezet, waarbij nog steeds dezelfde criteria als die van Fawcett worden gehanteerd²⁾. Als bijlage is toegevoegd een schets van Dr. Blaauboer betreffende de inrichting van een pre-provinciaal bestuur in de IJsselmeerpolders.

Het rapport gaat uit van de eenheid van het complex van polders (zie bijv. op blz. 10) en de samenstellers pogen erin aan te tonen dat over geruime tijd alle voorwaarden voor een 12de provincie zullen zijn vervuld. De kans daarop schijnt mij even groot als op het uitgroeien van bijv. Deventer tot een stad van 250.000 inwoners (met universiteit) of op een verstedelijking van het Gooi (waarop men in landbouwkringen schijnt te vlassen). Sinds de spreiding van de bevolking actueel is geworden, lijkt het af en toe wel of er in Nederland nog te veel ruimte is. Dezelfde schrijver, die van het Gooi een grote stad wil maken, bepleit de aanleg van „een compenserend heideveld” in Zuidelijk Flevoland, omdat dit gebied voor steden niet veilig genoeg zou zijn.³⁾ De door Blaauboer c.s. verwachte verstedelijking van de polders zou op deze wijze echter wel gevaar lopen, en daarmede ook de totstandkoming van de provincie Zuiderzeeland.

Het zwakste punt in het rapport lijkt mij te liggen in de impliciet gehuldigde opvatting, dat — hoe dan ook — uiteindelijk voor de Zuiderzeelandse generaliteitslanden de Nederlandse provinciale wet volledig zal moeten werken. Dat hoeft helemaal niet. De uniformiteit van het provincierecht is geen wet van de Meden en de Perzen. Blaauboers ontwerp voor een regionaal bestuur van geheel eigen karakter zou de aanvang kunnen zijn van de ontwikkeling naar een blijvende regeling ad hoc in Angelsaksische trant.

Wij zien de functie van dit rapport vooral als het aandragen van goede argumenten ten faveure van het bewaren van de staatsrechtelijke eenheid van de polders. Naar onze mening is dit een legitiem politiek verlangen. Of de doelstelling bereikt zal worden hangt af van het politieke proces. De voorstanders van Zui-

¹ C. B. Fawcett, *Provinces of England, A study of some geographical Aspects of Devolution*, Revised with a new Preface by W. G. East en S. W. Wooldridge, London, 1960.

²⁾ Fawcett, t.a.p. p. 150.

³⁾ D. H. Franssens volgens een bericht in Trouw van 15 juli 1960.

derzeeland hebben in elk geval een knap rapport als steun bij hun streven ontvangen.

H. A. BRASZ.

Christian von Feber, Arbeitsfreude, Wirklichkeit und Ideologie. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1959. 130 blz.

„Lieber Freund! Eine grosse Bitte ergeht an Sie. Möchte etwas wissen von Ihrem Fühlen und Denken, wie die Arbeit auf Sie einwirkt, welche Hoffnungen und Wünsche Sie haben..... Schreiben Sie so recht aus der Seele heraus....“ Aldus formuleerde Adolf von Levenstein de brief, die hij in de jaren 1907-1911 verzond aan 8000 arbeiders in de mijn-, metaal- en textielindustrie.

Met een versnelling na de publicaties van Hoppock in 1935 heeft het empirische onderzoek over arbeidsvreugde en arbeidsvoldoening een enorme vlucht genomen. IJzerman telt in zijn dissertatie over beroepsaanzien en arbeidsvoldoening meer dan 130 onderzoeken. In de ban van de jacht naar feitenmateriaal hebben de onderzoekers zich tot nu toe echter niet al te veel bekommerd over de mogelijk diepere betekenissen van het begrip arbeidsvreugde.

De probleemstelling van von Ferber's kennis-sociologische analyse is dan ook belangwekkend. Het gaat hem om een Bedeutungsanalyse van het begrip arbeidsvreugde en om een kritische analyse van de vooronderstellingen, welke stilzwijgend aan deze onderzoeken ten grondslag liggen. De auteur gaat terug naar de oorsprong — het onderzoek van von Levenstein — en de studies van de Verein für Sozialpolitik (1911 en 1912) en is al spoedig geboeid door de combinatie van cultuursociologische vraagstelling en empirische arbeids-sociologie bij de benadering van het probleem van de arbeidsvreugde.

„Arbeit besitzt für die Generation von Herkner, Levenstein, Alfred und Max Weber fraglos Kulturbedeutung“, aldus von Ferber.

Samenvattend karakteriseert de auteur het arbeidsbegrip van deze onderzoeksgeneratie als volgt: De dagelijkse arbeid is niet alleen een schakel in een doel-middel-relatie, door middel waarvan de arbeider zich voorziet in zijn dagelijkse behoeften, de arbeid is bovendien een criterium voor de maatschappelijke geslaagdheid, het geeft het gezin van de arbeider een bepaalde status. De arbeid is een dragend bestanddeel van het cultuurproces,

door middel waarvan iedere arbeidende, op z'n minst naar de idee, deel heeft aan de eenheid van de cultuur.

De arbeid vormt bij uitstek een weg naar ontplooiing van de persoonlijkheid. De arbeid heeft dus niet alleen een economische functie, hij neemt aldus tevens een culturele en etische sleutelpositie in.

Von Ferber onderstreept vervolgens de methodische betekenis van de volgende stelling: Bij het interpreteren en vergelijken van uitspraken over arbeidsvoldoening behoort behalve aan het objectiveren van de kenmerkende trekken van de werksituatie en aan de individuele dispositie van de arbeider, in het bijzonder aandacht besteed te worden aan de sociaal-cultureel bepaalde fundamentele verwachtingen tegenover de arbeid.

Daarbij zal men zich ervan bewust moeten zijn, dat het verbale karakter van de uitspraken zich leent voor overname van stereotypen. Wanneer men er echter methodisch van uitgaat, dat bij de interpretatie van uitspraken over arbeidsvreugde tevens rekening moet worden gehouden met mogelijke verschillende fundamentele verwachtingen t.a.v. de arbeid, dan vraagt dit een nader gedifferentieerd onderzoekingsmodel. De auteur ondersteunt deze uitspraak o.a. met de resultaten van een onderzoek van Blanckenburgs naar de arbeidsvoldoening bij boeren. (Soziale Welt 1958).

Bij de eerste onderzoeken is althans bij de onderzoekers zelf een bepaalde consensus t.a.v. het begrip arbeid aanwezig. De latere onderzoeken hebben volgens von Ferber zonder meer de arbeidsdefinitie verwaarloosd. Beide benaderingen kloppen niet met een maatschappij, die zich juist door de ontwikkeling van de arbeid zelf bezig is te differentiëren. Voor von Ferber betekent dit meer dan een methodische onvolkomenheid: „Die Forderung, die kulturelle und persönlichkeitsbildende Aufgabe der Arbeit auch in der Industrie wenigsten annähernd zu verwirklichen, bildet die positive Kehrseite zu dem Bemühen, den in der Arbeit aufbrechenden Klassen Gegensatz zu überwinden. Die Fragfähigkeit dieser bürgerlich-mittelständischen Arbeitstradition als Basis einer allgemeinverbindlichen Arbeitsgesinnung wird dabei kaum in Frage gezogen.... Die Differenzierung in der Bedeutung der Arbeit als eines Bezugssystems für die Interpretation der Aussagen über Arbeitsfreude etc. zu vernachlässigen, setzt dagegen eine

klassenlose oder zumindest eine klassenoffene-Gesellschaft mit hoher Mobilitätsrate voraus". Daarmee is het streven naar de aandacht voor arbeidsvoldoening voor von Ferber voorgoed herkend als een ideologie, welke getuigt van een pessimistische instelling t.a.v. de industriële maatschappij. Een ideologie, welke evenals de burgerlijke kritiek op de moderne kunst afkomstig is uit het denkpatroon van de middeleeuwen.

In nogal sterk filosofisch-idealistisch getinte uiteenzettingen tracht de auteur vervolgens aan te geven, dat het veelmeer de taak van de sociologie is, de maatschappij ervan bewust te maken, dat het traditioneelburgerlijke verinnerlijkte arbeidsbegrip niet in overeenstemming is met de werkelijkheid van de industriële maatschappij. Zo komt hij tenslotte tot de volgende paradoxale conclusie: des te groter de aandacht voor het verschijnsel arbeidsvreugde, des te geringer de kansen van verwerkelijking.

Het is geen gemakkelijke opgave om uit te maken of Christian von Ferber met deze studie een bijdrage heeft geleverd tot oplossing van het sociologisch aspect voor het probleem arbeidsvreugde. De betekenis van de arbeidsvoldoening als sociaal-psychologisch vraagstuk is met deze analyse niet weggeredeneerd. Eén

van de onbevredigende kanten van dit boek is m.i. het achterwege blijven van een werkelijke confrontatie met de tot nu toe verrichte empirische onderzoeken.

Nergens in dit boek hoort men iets over de wijze waarop de onderzoekers tot nu toe meer of minder bewust rekening hebben gehouden met de door von Ferber gesignaleerde methodische en kennissociologische problemen. De beschouwingen over de arbeid in de industriële maatschappij worden filosofisch nogal uitgesponnen, terwijl ze gebaseerd zijn op weinig genuanceerde en nogal stereotype sociologische gegevens.

Hetzelfde geldt voor de beschouwingen, gewijd aan de parallel in de ontwikkeling van de moderne kunst en de industriële productie. De typering van beide verschijnselen met de begrippen specialisatie, abstractie en psychologisering is weinig overtuigend en nogal gezocht.

De probleemstelling en de beschouwingen over de Duitse onderzoeken van voor de eerste wereldoorlog zijn zonder twijfel belangwekkend, de overige beschouwingen werken m.i. eerder verwarrend, dan verhelderend. Het probleem is bovendien te veel omvattend om in 130 pagina's te worden behandeld.

F. VOLLEMA.

Ontvangen publikaties

N.B. In het onderstaande worden alle ingekomen publikaties opgenomen. De redactie behoudt zich het recht voor hieruit zo nodig een keuze te doen voor recensie.

Richard T. Morris, The two way mirror, National status in foreign student's adjustment. The University of Minnesota Press, Minneapolis, 1960. 215 blz. Prijs \$ 4.50.

Marvin K. Opler (ed.), Culture and mental health. Cross-cultural studies. New York, The MacMillan Press, 1959. 533 blz. Prijs \$ 8.75.

Jerome G. Manis & Samuel I. Clark (ed.), Man and society. An introduction to social science. New York, The MacMillan Company, 1960. 784 blz. Prijs \$ 7.50.

Gezondheidsraad, Rapport van de Subcommissie tot normalisatie van termen, eenheden en verhoudingsmaten uit de ziekteverzuim- en uitkeringsstatistiek van de Nationale Commissie voor de Gezondheidsstatistiek. Overdruk uit: Verslagen en Mededelingen betreffende de Volksgezondheid Nr. 1, jan. 1960. 70 blz.

Dr. Meindert J. W. de Groot & P. van Leeuwen, Consequenties van standaardisatie naar leeftijd voor de ziekteverzuimcijfers der bedrijven. Overdruk uit: Mens en Onderneming, juli 1960.

Economisch Instituut voor de Middenstand, Bedrijfsgegevens voor de detailhandel in herenmode-artikelen en in herenconfectie over 1958. Bedrijfseconomische publikaties. Den Haag, 1960. 122 blz. Prijs f 4,—.

Huishoudrekeningen van de arbeiders der Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal 1956/57. Bureau voor de statistiek der Europese Gemeenschappen. 440 blz. Prijs f 3,80.